

Eglė MAKARIŪNIENĖ

FIZIKOS TERMINŲ KŪRĖJAS I. KONČIUS

1996 m. plačiai minint fiziko ir kraštotyrininko prof. Igno Končiaus 110 gimimo metinių sukaktį buvo dar kartą nuodugniau susipažinta su archyvine medžiaga, laikoma Vilniaus universiteto, Lietuvos mokslų akademijos ir Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekų rąstynuose. Visose minėtose bibliotekose yra prof. Ig. Končiaus fondai.

Ig. Končius gimė 1886 m. liepos 31 d. nuošaliame Žemaitijos Žarėnų valsčiaus Kantaučių parapijos Purvaičių kaime (dabar Plungės rajonas). Mokėsi Palangos progimnazijoje, Liepojos gimnazijoje. 1913 m. baigė Sankt Peterburgo universiteto Fizikos ir matematikos fakultetą ir įgijo fiziko kvalifikaciją. Greta savo pagrindinės specialybės Ig. Končius buvo aktyvus kraštotyrininkas, visuomenininkas, daugelio draugijų įkūrėjas ir pirmininkas. Viena jo veiklos sritis, artimai susijusi su fiziko kvalifikacija, – tai fizikos terminija ir fizikos terminų žodyno rengimas.¹

Jo apsisprendimui siekti mokslo, visuomeniškumui ir domėjimuisi aktualiais Lietuvai reikalais neabejotinai turėjo įtakos tėvas Antanas Končius.

Jis, apsišvietęs, turtingas ūkininkas, spaudos draudimo laikais Kantaučių apylinkėse slėpė ir platino lietuviškas knygas. Jis taip pat ir XIX a. pabaigoje sumanytos atstatyti Žlibinų bažnyčios fundatorius – pirko bažnyčios statybai medžiagas, samdė meistrus.² Mokslų aka-

¹ K o n č i u s I. Terminai fizikos reikalams // Lietuva, 1923, Nr. 108, 109, 125, 141, 149, 209, 218, 233, 234, 275, 277, 278, 285, 286; 1924, Nr. 3, 30; Švietimo darbas, 1924, Nr. 9, 10 ir 11; T o p a t i e s. Dėlei lietuvių kalbos vidurinėse mokyklose // Lietuvos žinios, 1914 m. birželio 20 d., nr. 134. P. 1. Parašas: Jus; K a u l a k i e n ė A. Rankraščinio I. Končiaus fizikos vadovėlio kalba // Lituania. 1984. Nr. 3(19). P. 18–27; T o s p a č i o s. Lietuvių fizikos terminografijos pradmenys // Lituania. 1993. Nr. 3(13). P. 32–43; T o s p a č i o s. Profesorius Ignas Končius ne tik fizikas, bet ir terminologas // Fizikų žinios. 1996. Nr. 10. P. 16–18.

² K v i k l y s B. Mūsų Lietuva: Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai. V.: Mintis, 1992. T. 4. P. 84.

demijos bibliotekos rankraštyne (MABR) yra A. Končiaus trys užrašų knygelės.³ A. Končius buvo raštingas žmogus. Tos knygelės rašytos lietuviškai žemaičių tarme, lenkų ir rusų kalbomis, 1869–1900 m. Išlikę keli 1904 m. ir 1905 m. įrašai. Jose aprašyti meteorologiniai stebėjimai, vaistų receptai, dažymo ir auksinimo „kaip pazalaty geltonai“ būdai, pastabos apie derlių – „atols aug dydelej diel dydun lytun“. Išvardytos ūkio pajamos ir išlaidos. Surašytos svarbiausios šeimos datos:

„1873 года февраля 23 дня брак с Анастасией в Плунге в воскресенье.<...>

1875 г. января 25 дня родилась дочь.<....>

1882 г. июля 29 дня 9 часов вечера в день Петра родился сын.<...>

1884 года 3 ноября 8 часов утра родился сын окрещен Станиславом. <...>

1886 года 31 июля родился сын окрещен Игнатием в Контаучай.“⁴

Paskutinė įrašo eilutė – tai būsimo prof. Igno Končiaus gimimo data ir krikšto vieta. Ignas buvo jauniausias vaikas šeimoje.

Viename lapelyje surašytas rusiškų žodžių vertimas į lietuvių kalbą⁵ (lietuviški žodžiai taip pat rašyti kirilica). Lapelyje žodžiai sunumeruoti. Jų – 20. Tai daugiausia namų apyvokos reikmenys, valgiai. Ne visi žodžiai išversti tiksliai. Pateikiame to lapelio žodžių sąrašą: „1. Вещи – дайктай. 2. Учебныя – дель моксла. 3. Доска – тобличе. 4. Игрушка – забова. 5. Мячикъ – пилка. 6. Пасуда – Инда. 7. Тарелка – торелка. 8. Чашка – блюделись. 9. Блюдо – блюдась. 10. Горшок – пуделись. 11. Котель – Катылась. 12. Кувшинъ – Узбонась. 13. Кастрюля – Узбонась. 14. Самоваръ – Самаворась. 15. Кушаныя – валгись. 16. Щи – копушта. 17. Каша – Каша. 18. Супъ – виралась. 19. Жаркое – каршт<имась>. 20. Кулебяка – кепенис судзювесь“. Vienas žodis, kaip matome, susijęs su mokymu – *dėl mokslo*.

³ MABR F. 12, B. 1683, B. 1684, B. 1685.

⁴ MABR F. 12, B. 1685, L. 5.

⁵ Ten pat. L. 7.

1	Вещи	Даиктай
2	Уреюныя	Дель. Норела
3	Доека	Тобиче
4	Црфука	Забова
5	Мяликъ	Пилка
6	Пасуда	Инда
7	Тарелка	Торелко
8	Ташка	Блюделмез
9	Блюдо	Блюдае
10	Торшоръ	Пуделмез
11	Камель	Камыль
12	Кувшинъ	Узбоняе
13	Каструля	Рейделмез
14	Сакноваръ	Сынкарае
15	Кувшиныя	Валаче
16	Щи	Копуе
17	Каша	Каша
18	Супъ	Варалмез
19	Фаркле	Карм
20	Кувезка	Кепемей судло вез

Būta istorijos ir dėl Končiaus pavardės. Igno brolis Petras mokėsi Peterburgo kunigų seminarijoje ir buvo verčiamas keisti *Končiaus* pavardę į *Končevskij*, kad atitiktų jo dvasinį luomą ir lenkišką tikybą. Negalėdamas tokiam įkalbinėjimui atsispirti, jis nuėjo užtarrimo pas kalbininką Kazimierą Jaunių (1849-1908), tuo metu (1898-1906) dėsiusį graikų, lotynų ir hebrajų kalbas Peterburgo dvasinėje akademijoje. Tas jam išaiškines, kad *Končiaus* pavardė pareina nuo žemaitiško posakio: „Per končią savo“ ir dėl to nereikia jos keisti, ji gerai atitinkanti jo būsimą dvasininko luomą. Tačiau brolis Petras kunigu taip ir netapo.⁶

Tai kelios rankraščių ir pasakojimų nuotrupos apie prof. Ig. Končiaus šeimos sąsajas su žodžių vertimu ir kalbininkais.

⁶ Iš Ig. Končiaus sūnaus Algirdo pasakojimo.